

הרב יהושע צוקרמן

גדול יום קיבוץ גלויות

א. קיבוץ גלויות	ח. העצמות קמות לתחייה
ב. רוח ה' אשר על עמו	ט. חירות
ג. בריאת העולם	י. גאולה היא תשובה
ד. הכרח ובחירה	יא. חידוש מצות יישוב ארץ ישראל
ה. מעמד הר סיני	יב. תפקיד תלמידי חכמים שבדור
ו. מהלך הגאולה	
ז. "גדול קיבוץ גלויות כיום שנבראו בו שמים וארץ"	

א. קיבוץ גלויות

"גדול קיבוץ גלויות כיום שנבראו בו שמים וארץ"

(פסחים פ"ח, ע"א).

מורנו ורבינו, הרצי"ה זצ"ל, בשיחותיו¹, היה נוהג לחזור ולומר שימינו כבר אינם רק 'אתחלתא דגאולה', אלא הם ימי הגאולה עצמה. נמצאים אנו עמוק בתוך מהלך הגאולה. בדבריו ישנה קביעה ערכית, כי תהליך קיבוץ הגלויות שאנחנו בעיצומו, הוא עצמו תהליך הגאולה, ומשמעותו היא - התעלות האישיות הפרטית הבחירית של כל אחד מאיתנו, למדרגת אישיות כללית לאומית טבעית. זהו תהליך בו נשמת האומה חוזרת להופיע במציאות על-ידי יחידה השבים לארצה ומופיעים ישות לאומית ישראלית במציאות בפועל ממש, דבר שלא קרה במשך כל שנות הגלות. יסוד ומקור לדברים אנו מוצאים כבר בדברי הרמב"ם² המביא ראיה לכך שמישיח מן התורה מהפסוק: "ושב ה' אלקיך את שבותך" (דברים ל', ג'). רואים איפוא שהרמב"ם הבין כי שלבי הופעת המשיח בפועל נקבעים על ידי קיבוץ גלויות.

¹ שיחות הרצי"ה ליום העצמאות ויום ירושלים בעריכת הרב אבינר (עמ' 156).
² "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה הממשלה הראשונה ובונה מקדש ומקבץ נדחי ישראל... וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו שהרי תורה העידה עליו שנאמר 'ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וכו', אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך והביאך ה' אלקיך וכו'" (דברים ל', ג-ה) ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו ע"י כל הנביאים" (רמב"ם הלכות מלכים, פרק י"א, הלכה א').

ב. רוח ה' אשר על עמנו

רבינו, הרצי"ה זצ"ל, שינן לפנינו ללא הרף את אידיאלי הקודש הטמונים בציונות, תוך שהוא מעמיק חקור את פלאי שיבת ציון בימינו. זוהי בלא ספק תופעה היוצאת מגדר הטבע. התעוררות עם ישראל במשך מאה וחמישים השנים האחרונות לעלות לארץ ישראל, מִפְּה גלים כבמטה קסם בלבבות רבות ומיליונים. עם ישראל, המפוזר בין כל תרבויות העולם משך אלפי שנים, כביכול במצב של קביעות, - חש עצמו לפתע כעם שיש לו ארץ, והוא משתוקק לחונן את עפרה. וכך הוא זורם ועולה, עולה וזורם, בלא הפסק. התהליך הינו מתמיד, איננו מקרי, אלא הופעה אלוקית פנימית.

הרב כותב באורות (ארץ ישראל פרק א', עמ' ט') שמדובר ב'רוח ה' אשר על עמו', רוח עליונה המפעמת באומה בכללותה מצד נשמתה, בחינת "ראתה שפחה על הים" (מכילתא דרשב"י ט"ו, ב'), "רוח המפוצצת בראשי ההרים" (ויקרא רבה כ"ז, ב'), 'קול המון כקול שדי'³, והדוחפת את עם ישראל ממעמקי נשמתו לעלות לא"י. הקול הפנימי קורא לעם לחזור ולאהוב את עצמו. לעומת שנאת החינם שהחריבה את ביתנו⁴, עם ישראל חוזר להעריך את עצמו, לדעת שהוא עם, שוכח את שפלותו, מכיר בערך ארצו, ומקים לו מדינה. ומתוך הקול הפנימי הזה עולה, צומח ומתפתח כל המהלך הזה.

הרמב"ם במורה נבוכים⁵ כותב שישנן אחת עשרה מעלות בדרך העולה ומובילה לרוח הקודש. המעלה הראשונה שבהן היא ה'אומץ', דהיינו: תהליך קיבוץ גלויותינו בתוך תהליך הופעת רוחנו הפנימית. מתוכו ומכוחו של תהליך זה, הולכת ומתגלה גם מידת האומץ והגבורה הישראלית. במהלך שיבתנו לארצנו מתמלאים אנו רוח קדושה, הממלאת אותנו באומץ ובגבורה, המעמידים אותנו בגאון ובהצלחה מול מאות מיליונים. 'נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא יתברך להנחם' (על פי שמואל א' ט"ו, כ"ט), ובהשיבו את שכניתו ארצה ישראל, מפיה הוא יתברך רוח חדשה על ציון.

³ ועיין עקידת יצחק שער ל"ב הערה ג', וערבי נחל פרשת יתרו.

⁴ "...אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב: מפני שהיה בו שנאת חינם" (יומא ט', ע"ב).

⁵ "תחילת מעלות הנבואה שילווה את האדם עזר אלוקי יעוררו ויזירו לעשות טובה גדולה בעלת ערך, כגון הצלת קבוצת חסידים מידי קבוצת רשעים, או הצלת חסיד גדול, או השפעת טובה על אנשים רבים, וימצא מצד עצמו לכך התעוררות ודחיפה לפעולה, וזה נקרא רוח ה'... וכגון רוח ה' זו לא גרמה לאחד מאלו לדבר במאומה, אלא תכלית הפחם הזה לעורר אותו האומץ לפעולה מסויימת. ולא לאיזו פעולה שתזדמן, אלא לעזרת עשוק, אם אחד גדול, ואם קבוצה, או למה שיביא לידי כך" (מורה נבוכים ב', מ"ה, בתרגום הרב קאפח עמ' רס"ב-רס"ג (הוצאת מוסד הרב קוק)).

ג. בריאת העולם

יש לשאול: מדוע משווה הגמרא את קיבוץ גלויות ליום שנבראו בו שמים וארץ?

בריאת העולם מורכבת משתי מדרגות: המדרגה הראשונה היא המדרגה הטבעית, הקב"ה ברא כל ברייה עם תכונות טבעיות לפי רצונו, ולאחר כל בריאה ובריאה אמר "וירא אלקים כי טוב" (בראשית א', ה', י', י"ב, י"ח, כ"א, כ"ה). אולם כשהגיע הקב"ה ליום השישי אמר "לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו" (שם ב', י"ח). מהו החיסרון ביטוב' שהיה עד עכשיו בבריאה, שעליו אומר ה' כי הוא 'לא טוב'? אלא שיש להבדיל בין ה'טוב' שבראשית ימי הבריאה, לבין ה'טוב' שנאמר בבריאת האדם. הטוב שהקב"ה מיטיב עם בריותיו, הוא טוב המוגבל ליכולת הקליטה של הבריות, הקב"ה מתגלה לפי מידתם. כך נבראת לה הבריאה כולה בצורה שלימה וטובה, אך מוגבלת כפי יכולת הקיבול של המציאות. אבל הקב"ה רוצה להשפיע את טובו, טוב אין סופי, לשם כך צריך ליצור אדם בחירי, שבבחירתו יוכל כל הזמן להוסיף טוב, לילך ולהשתלם בטוב האלוקי. באדם מוטבעת תכונת ההשתלמות, בשונה מכל הבריות להן יש את תכונת השלימות. מדרגת ההשתלמות היא המדרגה השנייה שבבריאת העולם, המדרגה הבחירית, המוסיפה שלימות כל הזמן.

בבריאת האדם נאמר "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו". 'לבדו' מלשון לבוד, מחובר. אדם הראשון היה מורכב ומחובר משני צדדים: הצד הטבעי, האלוקי, המקבל, הסביל; והצד הזכרי, הבחירי, הפעיל. במצב זה של חיבור גמור בין שני הצדדים, ברור שהצד הטבעי האלוקי העליון גובר, ואינו מותיר מקום לצד הבחירי, וממילא הייתה בריאת האדם נעשית באופן של טוב מוגבל, כבריאת שאר היצורים. לכן היה צריך להפריד את שני הצדדים הללו, כדי שכל אחד יבוא לידי ביטוי שלם במציאות. רק לאחר הנסירה⁶ וחלוקת האדם, רק לאחר שמתגלה בעולם אותו טוב אלוקי בחירי אין סופי, אומר הקב"ה: "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א', ל"א), 'מאד' אותיות אדם.⁷

יש כאן אם כן שתי מדרגות בבריאת העולם: הצד האלוקי הטבעי, המופיע במשך ימי הבריאה הראשונים, והצד האנושי הבחירי, המופיע

⁶ אורות, אורות ישראל, א', י"ג, עמ' קמ"ב; עולת ראייה ח"א, עמ' שצ"ב-שצ"ג; ועין עוד לאמונת עתנו ח"ב, 'לפנח עינים עורות', עמ' ק"ה והלאה.

⁷ כמובן שאין הכוונה שהאשה שייכת רק למדרגה הטבעית והאיש רק למדרגה הבחירית, אלא שתי המדרגות שייכות אצל שניהם, אך בקביעת אפיון האיש והאשה מדובר על התכונה הדומיננטית שבנפשם.

רק בסוף הבריאה, ביום השישי, דהיינו ביום ו' בסיוון שם נשלמה בריאתו של האדם, וכדברי הגמרא:

"אתם קרוים אדם ואין אומות העולם קרוים אדם"

(יבמות ס"א, ע"א).

הבחירה החופשית, המופיעה בסדר השביעיות שבשבע מצוות בני נח, - עודנה שייכת למעשה בראשית. אבל החופש העליון, המתגלה בבחירתו החופשית של האדם, - מתגלה בהופעה השלימה של צלם אלוקים, המתפרט ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו ובמעשיהם. מצוות אלו מוסיפות ברכת ה' בעולם, ומחוללות בארץ שינויים שמימיים. כך משתלמים מעשי בראשית. וכן בגמרא: "ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי" (שבת פ"ח, ע"א) - בתוספת ה"א הידוע למילת שישי, רמז לשישי הידוע, כביכול "כולם תלויים ועומדים עד יום השישי, הוא שישי בסיוון, המוכן למתן תורה" (רש"י בראשית, א', ל"א). גדול יום קיבוץ גלויות והשבת העם-האדם לאיתנו, כיום השישי בסיוון, וכיום בו נברא האדם.

ד. הכרה ובחירה

בבריאת המציאות הטבעית הזאת ישנו קודם כל הכרה, מצב של כפייה. לטבע אין שום אפשרות של חופש. העולם הטבעי בנוי אמנם באופן המוכן לקבלת האדם הבחירי, המגלה את הופעת האין סוף, זהו עולם שחטא הארץ וקטרוג הלבנה⁸ עומדים בו בכח, ויצאו לפועל עם חטא אדם הראשון. זאת אומרת, שזהו עולם המוכן להתפתחות, עם כל שלימותו הטבעית. בכוחו של האדם להשתתף עם בוראו יתברך, 'המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית' (עפ"י ברכת יוצר אור, תפילת שחרית). אך יחד עם זאת, העולם מצד עצמו מסודר באופן טבעי וכפוי, על ידי חוקים קבועים ומסודרים ללא שינוי והתקדמות.

הרב כותב באורות הקודש (ג', עמ' קמ"ג) שטבע זהו מצב אלוקי, הטבע הוא בריאה אלוקית ללא שום בחירה חופשית, אין לו אפשרות לסטייה כל שהיא, אלא הקב"ה מיטיב עם בריותיו בדיוק לפי מדרגתם. זוהי הסיבה שכשאנו עומדים מול הטבע, אנו מתמלאים בהוד ומתרשמים מרוממות הופעת ה', המתגלה ומופיע בשלימות הטבע (רמב"ם הלכות יסודי התורה, פרק ב', הלכה ב').

לעומת זאת, הבחירה יש בה מעלה, שהיא בעלת אפשרות להתקדם ולהוסיף הופעת ה' בלי סוף, אך יחד עם זאת יש בה גם את אפשרות המעידה, לסטות עד כדי שלא לעשות רצון ה'. לא רק הבחירה בטוב היא הופעת אלוקות, אלא גם אי עשיית הרע זהו רצון ה', וכמו שהרב

⁸ אורות הקודש ג', עמ' י"א; אורות התשובה ו', ז'; אורות ישראל ותחייתו, פרק י', עמ' כ"ו; גור אריה בראשית, א', י"א, אות ל"ג (בהוצאת מכון ירושלים, עמ' כ').

מסביר שהרע בעצמו ישמח כש"הרשעה כולה כעשן תכלה" (תפילת לחש לראש השנה), הרע שמח בעשיית רצון ה', ע"י זה גופא שאנו מתנזרים ממנו ואיננו מופיעים אותו בעולם (עולת ראייה ב', עמ' שי"ד-שט"ו).

ה. מעמד הר סיני

מעמד הר סיני מתחיל בכפייה, דהיינו: הופעת ה' בלי אפשרות לסטות. בו זמנית מתגלה גם הבחירה החופשית. באותו הרגע ממש שמה מקבל תורה למעלה, עם ישראל עושים עגל למטה⁹, כי המימד הנשמתי המולד, הקולקטיבי והמשותף לכל היהודים במשך כל הדורות, איננו מבטל את בחירתו החופשית של הפרט. במעמד הר סיני כתוב: "וירד ה' על הר סיני" (שמות י"ט, כ'). התורה מלמדת, שבאותה ירידה של הקב"ה, ברא הוא יתברך בריאה חדשה - עם ישראל - "עם נברא" (תהילים ק"ב, י"ט). התגלה בנו טבע חדש, טבע של עם. חדלנו להיות יחידים שבבחרתם הולכים ונעשים צדיקים, וקיבלנו טבע של עם, שהדביקות האלוקית היא בטבעו: "ועמך כלם צדיקים" (ישעיהו ס', כ"א), 'וישראל אף על פי שחטא ישראל הוא' (סנהדרין מ"ד, ע"א). הדביקות היא המשותף-המולד בכל יחיד מן ישראל, ואמנם לכל אחד יש בחירה חופשית האם להוציא אותה אל הפועל או חלילה לא להוציאה. האנושות, מאדם הראשון ועד למצרים, נכשלה, בהיותה כולה נתונה לממשלת בחירתה החופשית. לעומת זאת, השגחת ה' הופיעה ברדתה על הר סיני, וביטלה את הבחירה החופשית של האדם. בשעה זו נוצר אדם ללא בחירה - עם! - עם שיחידיו, בעל כורחם, נושאים מרגע לידתם את הנשמה ההיסטורית הישראלית. בכך ירד הקודש לשכון בעולם: "פךדש ישראל לה' ראשית תבואתה" (ירמיהו ב', ג'). רק הפרטים שבכל דור ודור, הינם עדיין בעלי בחירה חופשית. וכך מבואר באורות:

"אי אפשר לאדם להיפרד מהדביקות האלקית (והרי היא הווייתם הקיומית), ואי אפשר לכנסת ישראל להיפרד מצור ישעה אור ה' אלקי ישראל. אבל אי האפשרות הזאת, ההולכת ומופיעה בכל הדורות, יש בה הכרח טבעי (כפייה), שאיננו נותן מקום לבהירות הדעת לגלות את פעולתה (בחירה חופשית)... החזיון מתגלה בייחווה של התורה אל האומה (אותו מהלך שהיה באדם היה גם באומה: כפייה, ומתן בחירה חופשית על ידי הנסירה)... ותורה חוזרת ללומדיה, 'וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך' (ישעיהו נ"ד, י"ג)" (אורות, אורות ישראל, פרק א', סעיף י"ג, עמ' קמ"ב).

⁹ "...הלוחות אורכן ו' טפחים ורוחבן ג' והיה משה תפיס בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריווח באמצע, וכיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה, וגברה ידו של משה וחטפן ממנו" (ירושלמי תענית, פרק ד', הלכה ה'). וראה נצח ישראל למהר"ל, פרק ב'.

דהיינו: בריאת האדם היא בשני שלבים: כפייה טבעית בשלב בראשיתי, ותרדמת פעולה זו וניתוקה מהחוקיות המתכנתת, לשם השלב השני של תוספת רצון ה' בדרכי החופש של חוקי המוסר.

ו. מהלך הגאולה

את אותם שני מהלכים מוצאים אנו גם במהלך הגאולה. הגמרא בסנהדרין מבארת, שישנם שני מהלכים של גאולה: "זכו - אחישנה"; לא זכו - בְּעֵתָהּ (צ"ח, ע"א), ונראה שמהלכים אלו מקבילים למהלכים דלעיל.

מהלך 'בְּעֵתָהּ', היינו, מהלך גאולה הכרחי, גאולה המתגלה על כל פנים שעה שמגיע זמנה להופיע בעולם, בלי קשר לזכויותיו של כל יחיד בעם ישראל.

מהלך 'אחישנה', לעומת זאת, הוא מהלך של גאולה התלוי בבחירתנו, בהוצאה לפועל של טבענו. יש בידינו אפשרות להאיץ את הופעתה של הגאולה, או חלילה להאט את הופעתה, לפי בחירתנו.

שני המהלכים הללו יכולים להיות מעורבים יחדיו, ולהופיע בו זמנית, באופן שאף ב'בְּעֵתָהּ' יתקיים 'אחישנה', דהיינו: שאף בחינת 'בְּעֵתָהּ' תהא ניתנת לבחירה חופשית, לקצר את תקופת 'בְּעֵתָהּ', ולהחיש על ידי כך את המלכת ה', וכמו כן, לגרום לכך שהמהלך הכפוי יהא בפחות ייסורים ובריבוי זכויות על ידי ריבוי תורה ומצוות, כמובא בגר"א¹⁰. ומובלט בזה חידוש גדול, והוא: שהמהלך של 'אחישנה' הוא עצמו תוצאת ההכרח, כלומר: מה שאנו מגלים בבחירתנו החופשית כבר הוטבע בנו בסיני באופן טבעי והכרחי, ועלינו רק לחשפו.

וכן מבואר בפני יהושע¹¹, שדברי הגמרא, "כפה עליהם הר כגיגית" (שבת פ"ח, ע"א), כוונתם לתורה שבעל-פה. ואחר כך, בפורים, חזרו וקיבלו אותה על עצמם ברצון. וקשה: מפני מה היו צריכים לחזור ולקבלה בפורים, הרי כבר קיבלו בהר סיני? מסביר הפני יהושע שבהר סיני הוטבעה בנו נשמת ישראל, עליה נאמר "ישראל ואורייתא חד"

¹⁰ "בְּעֵתָהּ אחישנה. בקשר לדברי חז"ל (סנהדרין צ"ח, ע"א), על הפסוק "בְּעֵתָהּ אחישנה", "זכו אחישנה לא זכו בְּעֵתָהּ", אמר לנו רבנו, סוף סוף אין מקרא יוצא מידי פשוטו, שהכלל הוא: "אפילו בעתה - אחישנה", ומתי? כש"הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום" (ישעיהו ס', כ"ב)... הרבה פעמים ראיתי את רבינו מסתובב בחדרו, ומדבר בסערת רוח נוראה, ואומר: "רבש"ע, האין לך דרך אמצעית בין 'בעתה' לבין 'אחישנה'? אנו עומדים בכל תוקף על דברי הפשט הפשוט שבדברי הבטחתך - "אני ה' בעתה אחישנה!" (קול התור פרק ראשון, אות ח', העיקר השלישי, עמ' 27-28 במהדורת "מפיצי קול התור" תשנ"ד).

¹¹ "ויעוד היה נראה לי דעיקר התנאי במעשה בראשית לא היה אלא על תורה שבכתב, אבל כפיית הר כגיגית לא היה אלא בשביל תורה שבעל-פה, שבשבילה כרת הקב"ה ברית עם ישראלי".

זוהר ג', אחרי מות ע"ג, א'), והיא השורש לחידושי תורה שבעל-פה, המתחדשים ברוח הקודש של חכמי ישראל, בעלי אותה נשמה המסגלתם לשאת את דבר ה' ומשפטו. תורה שבכתב, באותיותיה הקדושות, היא 'חפצא דקדושה', ושמימיותה מקדשת את חיינו הארציים. אבל תורה שבעל-פה, אם כי היא מגלה על ידי פירושה את התורה שבכתב - היא 'בגניזו'¹², גבוהה ממנה, באשר נושאת היא את דבר המלכות. על ידה מתגלה ראשית רצון ה'.

ובפורים, שהוצאנו את כוחה של התורה שבעל-פה לפועל, הוצאנו את מה שכבר היה טבוע בנו בתכונה, באופי, בהכרח ה'סיני'. כך הוא גם ביחס לתהליך גאולתנו: כל מה שהולך ומתגלה ומופיע מכוחנו בבחירתנו במהלך הגאולה של 'אחישנה', גנוז הוא כבר בתוכנו, בפנימיותנו, בשיכותנו אל מדרגת הגאולה ההכרחית, הטבעית, של 'בְּעֵתָה'.

ז. "גדול קיבוץ גלויות כיום שנבראו בו שמים וארץ"

קיבוץ גלויות, הוא הוא שיבת הנשמה הלאומית בגוף הממלכתי בארץ ישראל. ההשוואה בין קיבוץ גלויות למעשה הבריאה - היא יסוד באמונת ישראל¹³, באשר היא מציינת כי אין הקיבוץ עניין אנושי, חזרה לסדר הטבעי בלבד, אלא בריאת עם ישראל מחדש, ממש ככפיית הר כגיגית. קיבוץ גלויות הוא תקופה הרת עולם, בקיבוץ הגלויות גדולה ההנהגה כהנהגת בריאת שמים וארץ. בתקופה זו שב ומופיע הטבע הישראלי, התכונה הטבעית המולדת, כלי הקודש, עם ישראל חוזר למקומו הטבעי, לארץ ישראל, ומתוך כך שבה הקדושה האלוקית האינסופית להיות חלק ממצאיות העולם.

וכך מבואר באורות:

"ה' צבאות הוא ה' אלוקי ישראל, וצבאות ישראל צבאות ה' הם. ברוחנו ועצמות נשמתנו חרותים במכתב אלוקים כוחו וגבורתו של יוצר בראשית. העולם ומלואו מיד ה' נוצרו, נתהוו וקמו, מתהווים וקמים, חיים ומתקיימים, מתפתחים ומתאזרים. הלאמתנו נחלת ה' קשורה היא ביצירת מעשה בראשית. 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים' (תהילים קי"א, ו). הגבורה האלוקית השרוייה בעולם, שחידשה את העולם ומחדשתו בכל יום, היא היא שמפיה שמענו את התורה... 'כי בעליך עשיר ה' צבאות שמו וְאֵלֶיךָ קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל הָאָרֶץ יִקְרָא' (ישעיהו נ"ד, ה')

(אורות, ישראל ותחייתו, פרק ח', עמ' כ"ד-כ"ה).

¹² ראה אורות התורה פרק א' סעיף ג'.

¹³ כמבואר לעיל בסוף סעיף ה'.

אומר מרן הרב קוק זצ"ל: גדול יום קיבוץ גלויות. כי הנהגת הגבורה האלוקית היא המיישמת גדולה זו, היא הגבורה היוצרת, המקיימת והמחדשת את העולם. היא המפרטת רצונו יתברך בתורה בהר סיני, אחרי שבראה את עם ישראל. היא הפועלת את הלאמתנו בנחלת ה', והיא הממלאת בגבורה עילאית, עדינה ומלאת תעוזה, את חיילי צבאות ישראל.

ההשוואה הנוספת היא בין שני מהלכי בריאת שמים וארץ, בכפייתת ובמתן הבחירה - ללא זכות 'בְּעֵתָהּ', ובזכות שב'אחישנה'. ולפי זה תובן תמיחה שתמהים רבים: איך אפשר שהגאולה תופיע דרך אנשים שאינם מקיימים מצוות? והדבר מבואר, שכן בקיבוץ הגלויות מתגלה טבע האומה בכל יחידיה, ובכלל זה באנשים שאינם מקיימים מצוות. ולוואי ותיכף ומייד תצטרף להשלים טבע זה גם הבחירה האנושית, ואז תהיה הגאולה בזכות. אבל זאת לדעת, כי הזכות הבחירית האישית של כל אחד מאיתנו להוציא לפועל את רצון ה' דרך כל מצוותיו, מתחילה באמת מטבעיות קדושת הנשמה הישראלית.

מהלך התחייה בדורותינו אלה, הוא בעצם מהלך החזרה לסיני. אנו שבים להתגלות כאשר התגלינו כבר בסיני, "ועם נברא יהלל יה" (תהילים ק"ב, י"ט). אנו חוזרים ושבים היום ליצור את המהלך הטבעי, זה הקודם לבחירי, על ידי התקבצותנו-חזרתנו לארץ ישראל תחילה, ומן הקיבוץ נופיע בשנית את הופעת דרכנו הבחירית.

ח. העצמות קמות לתחייה

בספר יחזקאל (פרק ל"ז) אנו נפגשים בתיאור 'חזון העצמות היבשות'. יחזקאל רואה את הבקעה כולה והינה מלאה עצמות, עֲצָמוֹת מלשון עֲצָמוֹת, כלומר: הלזו הפנימי¹⁴ עדיין נשאר, חיותה הפנימית של העצם עודנה קיימת, וכפי שהבטיחתנו התורה, ישנה קביעות עצמותית שאינה משתנה, "לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אִתְּכֶם" (ויקרא כ"ו, מ"ד). עצמות פנימית זאת, הקיימת לעולם, ושהתגלתה בחזון העצמות היבשות, היא הערובה לתחיית המתים בעתיד (סנהדרין צ"ב, ע"ב, רש"י ד"ה "העצמות").

יחזקאל הנביא חוזה בנבואתו, כי כל המציאות הזו של העצמות המולדת, הינה מציאות שאינה יכולה להיבטל, זהו טבע פנימי הקיים לעולם, "נצח ישראל לא יִשְׁקַר ולא יִנְחַם כי לא אדם הוא להנחם" (שמואל א' ט"ו, כ"ט) והוא יתלבש, יתקם וישוב לתחייה, בעת שהקב"ה יפיח בו את רוחו.

¹⁴ אורות האמונה עמ' 136; אורות הקודש ג', עמ' מ"ב.

הגר"א מוסיף רובד נוסף בהבנת אותה עצמיות, הקיימת בעצמות. וזה לשונו:

"ואין איתנו יודע עד מה, עד יערה רוח ממרום עלינו, כי מעת שחרב הבית יצא רוחנו, עטרת ראשנו, ונשארנו רק אנחנו, הוא הגוף שלה, בלא נפש. ויציאה לחו"ל הוא הקבר, ורימה מסובבת עלינו, ואין בידינו להציל מן העכו"ם האוכלים בשרנו. ומכל מקום, בזמן יחזקאל הנביא, היו חבורות וישיבות גדולות, עד שנרקב הבשר והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור, מכל מקום היו עדיין העצמות קיימות, שהן התלמידי חכמים שבישראל, מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות, ולא נשאר אלא תרווד רקב מאיתנו ונעשה עפר, שחה לעפר נפשנו. אנחנו מקווים לתחיית המתים, 'התנערי מעפר קומי' (ישעיהו כ"ב, ב), ויערה רוח ממרום עלינו". (ליקוטי הגר"א שבסוף ביאור ספרא דצניעותא).

לפי הגר"א מהלך הגאולה תלוי בתלמידי חכמים, שהם העצמות המעמידות ומחיות את הגוף הלאומי. וטעם הדבר הוא, מפני שהם מסוגלים לתת ביטוי לנשמה הטבעית, לקדושה הטבעית של העם, ולהחזיר לעם את רצונו הטבעי לחזור לעמו ולארצו.

הגר"א מוסיף שבשביל לקדם את הגאולה לא מספיק להיות אוהבי ישראל בעלי אומץ וגבורה המנצחים את אויבינו ומקימים מדינה. הגר"א עולה פה מדרגה נוספת, ואומר, שהדרך להאיץ את הגאולה הינה דווקא על ידי תלמידי חכמים היודעים את טיבה של 'הרוח הפנימית', המכירים ויודעים את מקורה של אותה רוח פנימית, המתגלה ברבי-רבבות עמך בית ישראל. צריך לגדל תלמידי חכמים כאלה שיתלמדו להכיר מהי נשמת ישראל, שיהיו מסוגלים להבין אהבת ישראל מהי. כפי שמסביר מרן הרב באורות ישראל¹⁵ שאהבת ישראל אינה איזה רגש שטחי של הזדהות כלשהי, אלא זוהי שכינת אל, השוכנת בארץ על ידי עם ישראל, ומתוכה נוצר הקשר באומה הישראלית בין כל יחידיה. אהבת ישראל, פירושה, לאהוב את השכינה המתגלה באומה הישראלית, וממילא בכל אחד מיחידיה, באופן מוחשי וממשי, וכמו שמובא בסנהדרין: "הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה" (נ"ח, ע"ב).

אם חפצים אנו לפעול עם אל¹⁶, להופיע את ה'אחישנה' שבתוך ה'בִּיעָתָה', זאת עלינו לעשות - לגדל בתוכנו תלמידי חכמים גדולים,

¹⁵ "אהבת ישראל והעבודה של הסניגוריא על הכלל ועל הפרטים איננה רק עבודה הרגשית לבדה, כי אם מקצוע גדול בתורה, וחכמה עמוקה ורחבה, רבת הענפים, שכולם צומחים ויונקים מלשד טל אור תורת חסד" (אורות, אורות ישראל, פרק ד', סעיף א', עמ' קמ"ח, ועיין עוד בפרק ד' כולו - "אהבת ישראל").

¹⁶ "א"ר ירמיה ב"ר אלעזר: עתידה בת קול להיות מפוצצת בראש ההרים, ואומר: "כל מי שפעל עם אל, יבוא ויטול שכרו" (ויקרא רבה כ"ז, ב', וכן בירושלמי שבת ו', ט').

אמיתיים, תלמידי חכמים היודעים את מהותה של נשמת ישראל, המתגלה, המבינים ורואים בעיניהם את הטבע הישראלי השב וניעור, תלמידי חכמים היודעים ומכירים את חיוניות שייכותנו לארץ הזו, הדרושה לנו בכל מלוא מרחביה, על מנת שטבעו של העם וטבעה של הארץ ילכו ויופיעו בכל שלימותם.

ט. חירות

זהו מובנה האמיתי של החירות. חירות כוונתה: שחרור העולם הפנימי גם בתוך העולם המעשי. אדם מגלה את פנימיותו, חי על פי האור האלוקי המתגלה דרך נשמתו הלאומית, מכיר את האור הזה, ומוסיף ופועל מכוחו את כל סדרי מעשיו, בלא ששום גורם חיצוני הסובב אותו ישפיע עליו. רק כך יכול אדם להיות חופשי, מעיין המתגבר ומתברך 'מכיפיה דליה' (ע"פ שבת ס"ה, ע"ב) - מכוחו העצמי הפנימי. אמנם חופש בחירי זה מתחיל דווקא מההכרח. דווקא מתוך אותה קביעות פנימית מוכרחת, שאינה משתנה, הולכת ומופיעה הבחירה האנושית. דווקא מתוך כפיית הר כגיגית יש פח ואפשרות להמשיך ולטפס אל מדרגת החופש¹⁷.

י. גאולה היא תשובה

הרב מסביר באורות התשובה¹⁸ שתהליך התשובה הינו תהליך של שיבה אל עצמנו, אל טבענו, חזרה למצב בו אנו חיים על-פי עצמיותנו, על-פי פנימיותנו, מצב בו המעשים והגוף מגלים ומופיעים ומשמשים ביטוי למהלך הנפשי הפנימי. התשובה פירושה שיבה אל ה', אל מקורנו הפנימי, אל עצמנו. וכפי שעולה מתוך הפסוקים העוסקים בתשובה: "אם תשוב ישראל... אלי תשוב" (ירמיהו ד', א'), "השיבנו ה' אליך" (איכה ה', כ"א). השיבה הגדולה של האומה אל עצמה במהלך קיבוץ הגלויות, היא היא תהליך התשובה היותר גדול בו שבה האומה אל עצמה ואל אלוקותה. בדברי הרב בסוף אורות התחיה¹⁹ נפגשים בשני סוגים של תשובה: תשובה קטנה ותשובה גדולה. הרב מאריך לבאר שם מהי התשובה

¹⁷ "אל תקרא חרות (על הלוחות) אלא חרות" (אבות פרק ו', משנה ב').

¹⁸ "כששוכחים את מהות הנשמה העצמית, כשמסיחים דעה מלהסתכל בתוכיות החיים הפנימיים של עצמו, הכל נעשה מעורבב ומסופק. והתשובה הראשית, שהיא מאירה את המחשכים מיד, היא שישב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו, ומיד ישוב אל האלוקים אל נשמת כל הנשמות..." (פרק ט"ו, סעיף י').

¹⁹ "התשובה הגדולה, שתחיה את האומה ותביא גאולה לה ולעולם, תהיה תשובה שנובעת מרוח הקודש שיתרבה בה" (אורות, אורות התחיה, פרק ס"ט, עמ' צ"ז, ועיין בהמשך הפסקה).

הגדולה. זו תשובה ברמה אחרת ממה שאנו רגילים לחשוב - תשובה שתזרח בתוכנו, בד בבד עם הופעת נשמתנו באופן היותר שלם ומלא. הופעה הנסמכת על תלמידי חכמים שמילאו כריסם 'בשר ולחם' (רמב"ם הלכות יסודי התורה, פרק ד', הלכה י"ג), ומוסיפים ולומדים עוד ועוד על דבר המהלך הפנימי של הנשמה - לימודים מפרכים, לימודים עמוקים מיני ים, לימודים פנימיים, לימודים חדשים המחיים את האומה, ומביאים גאולה לה ולעולם. אבל אם ח"ו לא ימצאו בקרבנו תלמידי חכמים כאלה, המסוגלים להבין את המהלך הפנימי של השגחת יד ה' הטובה עלינו, המופיעה במציאות אך ורק דרך עם ישראל, הלב שבאומות, או-אז לא יהא בכוחנו להחיש את מהלך גאולתנו.

יא. חידוש מצות יישוב ארץ ישראל הכללית

"האי יומא דקא גרים!" (פסחים ס"ח, ע"ב). רבינו, הרצי"ה זצ"ל, היה חוזר רבות על יסוד זה, שנאמר על ידי רב יוסף בהקשר לחג השבועות. וכך דרך היום הזה - יום עצמאותנו - מתחדשת השגחת ה' מיוחדת לכל השנה כולה, השגחת ה' הממשיכה את פעולתה והתגלותה במשך כל השנה כולה.

מהי השגחת ה' המיוחדת, העוברת דרך יום עצמאותנו? רבינו, הרצי"ה, היה אומר²⁰ שחידוש הריבונות מתוך אותו האומץ והגבורה, שהביאו להחלטה-ההכרזה על הקמת מדינת ישראל - זהו היסוד העיקרי בהופעת דבר ה' עלינו ביום זה. החלת ריבונות זו על ארצנו, היא שחידשה לאחר אלפיים שנה את עצם מצות יישוב ארץ ישראל. ברוך ה', אנו ריבונים בארצנו, ועושים בה כבעל-בית בביתו! לא עוד במצָנה של יחידים עסקינן, אף שיש פוסקים האומרים שיש גם בזה מצָנה, אך אין זה עיקר המצָנה, העיקר הוא מה שהתחדשה כאן מצָנה ציבורית, מה שהתחדש שאין העלייה לארץ ישראל, יישובה ובניינה, מעתה, עניין ליחידים, אלא הוא עניין לאומה שלימה, לעם שלם, לענות בו²¹.

יב. תפקיד תלמידי חכמים שבדור

בכוחנו ומחובתנו להעמיק במהלך הנשמתי הזה, ובזה נצליח להציל את עמנו ואת העולם כולו. צריכים אנו לפעול עם אל במהלך הזה של תהליך הגאולה, מהלך שעדיין לא הושלם.

²⁰ לנתיבות ישראל אי' לתוקף קדושתו של יום עצמאותנו' עמ' קפ"א (מהדורת תשמ"ט).

²¹ הערת המערכת: ועיין עוד באריכות בנושא, בספרנו, במאמרו של הרב אלי סדן.

נמצא איפוא, שבעת הזאת שבה אנו שבים לארצנו - ובכך מחזירים את הופעת השכינה לציון, על-ידי התחדשות הופעתנו כעם, ומתוך כך חידוש הופעת טבענו הלאומי - בעת הזו צריך שיהיו בקרבנו תלמידי חכמים, שילמדו וירוממו ויאהיבו על ההמון את טבענו הלאומי, שילמדוהו אהבת ישראל מהי. ילך ויתפתח האומץ שזרק ה' באומה בכללה, ירחיב צעדי קוממיותו, עד אשר יחישם ממש, "אני ה' בעתה אחישנה" (ישעיהו ס', כ"ב) - "זכו אחישנה".

זוהי התוכנית בה דן מרן הרב זצ"ל במקומות הרבה, באומרו כי עלינו לגדל תלמידי חכמים כאלה, המסוגלים לעמוד ולברר בלא חת לא רק את המהלך הנגלה, את השגחת ה' הגלויה, אלא אף את המהלך הנסתר, הפנימי, הטמיר²². תלמידי חכמים העסוקים לא רק בתורה הנגלית, אלא גם בצידה הנסתר של התורה. וכדברי המהרש"א (בהקדמה לפירושו לחידושי ההלכות) שכל הסוגיות שבאגדות מקבילות לסוגיות ההלכתיות, מפני שדרכי האגדה מובילים אותנו אל כל טעמי המצוות. ומתוך כך, מתוך פעולתם של תלמידי חכמים אלה, המכוונים לאמיתתה של תורת אמת, תחזור קדושת נשמת הכלל להשפיע שפע רב על עמו ונחלתו, על העם והארץ, ומתוך כך יבוא הגואל, משיח צדקנו, במהרה בימינו, ולא יהיה צורך במלחמות, ושם ה' שלום שמו (אוצר המדרשים עמ' תפ"ו, ד"ה "ואעבור עליך ואראך"), ישוב להנהיג את עמנו בברכה עד העולם.

²² ועיין באריכות אורות הקודש א', עמ' כ"ד-כ"ז.